

**СИНТАКСИС
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

*Навчально-методичний
посібник*

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

Синтаксис української мови

Навчально-методичний посібник

Умань – 2019

*Рекомендовано до друку
вченою радою факультету української філології
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(протокол № 1 від 9 вересня 2019 року).*

Рецензенти:

Торчинський М. М., доктор філологічних наук, професор кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету;

Шевчук І. Л., кандидат філологічних наук, доцент кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ.

С 95 **Синтаксис української мови: навчально-методичний посібник /**
уклад. О. В. Дуденко. – Умань: ВПЦ «Візаві», 2019. – 163 с.

Навчальний посібник містить курс лекцій із синтаксису сучасної української літературної мови та навчально-методичні матеріали для практичних занять, необхідні здобувачам вищої освіти, що опановують спеціальність «Українська мова і література».

Курс лекцій укладено відповідно до чинної робочої програми.

Навчально-методичні матеріали включають у себе тематику практичних занять (основні питання, домашні завдання, схеми та зразки синтаксичних розборів), вправи та завдання для аудиторних занять, тести, самостійні та контрольні роботи, список основної навчальної літератури та джерел для додаткового опрацювання. Весь матеріал згруповано за змістовими модулями, кожен із яких завершується підсумковою письмовою роботою та тестовим контролем.

Окремо вміщено питання для самостійного опрацювання та рекомендації до написання індивідуального навчально-дослідного завдання.

УДК 811.161.2

КУРС ЛЕКЦІЙ

Тема 1

СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ

1. Предмет синтаксису.
2. Словосполучення як синтаксична одиниця.
3. Способи зв'язку слів у словосполученні і реченні.
4. Типи синтаксичних відношень у словосполученні.
5. Типи словосполучень за характером стрижневого слова.

1. ПРЕДМЕТ СИНТАКСИСУ

Термін «синтаксис» (від грец. слова *σύνταξις* – побудова, зв'язок, складання, впорядкування) вперше використаний у III ст. до н. е. представниками грецької стоїчної філософсько-лінгвістичної школи, які досліджували логічний зміст висловлень. У слов'янському мовознавстві функціонували терміни *синтаксис* (О. Востоков), *синтакса* (Я. Головацький), «*складня*» (О. Огоновський); перший остаточно переміг у 1946 р.

Термін «синтаксис» стосується об'єкта вивчення (синтаксис мови) і розділу науки про мову (синтаксис як наука).

Синтаксис мови – це синтаксична будова мови, сукупність синтаксичних одиниць та правил, які регулюють творення і функціонування синтаксичних одиниць.

Синтаксис як наука – це розділ граматики, що вивчає синтаксичну будову мови, форму і зміст синтаксичних одиниць.

Різноманітні висловлювання *щодо предмета* синтаксису раніше зводилися до трьох основних поглядів: 1) предмет синтаксису – **словосполучення** (П. Фортунатов, О. Пешковський, Я. Головацький, І. Ужевич, Л. Булаховський) «Речення – закінчене словосполучення» (П. Фортунатов); 2) предмет синтаксису – тільки **речення** (Ф. Буслаєв, О. Шахматов, Б. Кулик, спочатку А. Медушевський) «Словосполучення зберігають значення частин або членів речення, фактично ототожнюючись із другорядними членами речення» (О. Шахматов); 3) предмет синтаксису – **словосполучення і речення** (М. Ломоносов, О. Востоков, згодом – В. Виноградов, Н. Шведова, Г. Удовиченко, М. Доленко, В. Горяний).

В. Бєлошапкова: словосполучення, просте речення, складне речення.

І. Вихованець: мінімальна синтаксична одиниця, словосполучення і речення.

Н. Шведова: власне синтаксичні: словосполучення, просте речення, висловлення, складне речення; невласне синтаксичні: слово і форма слова.

М. Плюц: словосполучення, словоформа, просте речення, складне речення, складне синтаксичне ціле.

Отже, об'єктом вивчення синтаксису є різні синтаксичні одиниці, що можуть бути виокремлені у зв'язному тексті, тобто словосполучення, речення; словоформи і складне синтаксичне ціле (текст).

Синтаксис словосполучення («малий») розглядає синтаксичні властивості слів, правила їх поєднання, типи словосполучень.

Синтаксис речень («великий») досліджує правила побудови речень, типи речень, їх структурно-семантичні особливості.

Синтаксис словоформ вивчає слова як компоненти словосполучень і речень, які виділяються на основі синтаксичних зв'язків чи семантико-синтаксичних відношень.

Синтаксис тексту аналізує типи смислового зв'язку і синтаксичної організації складного синтаксичного цілого.

Отже, **СИНТАКСИС** – це розділ граматики, що вивчає систему синтаксичних одиниць і правила їх функціонування.

Найбільше часу відводиться на вивчення речення – основного комунікативного засобу, у складі якого інші мовні одиниці можуть служити засобом повідомлення думки.

На сучасному етапі у мовознавстві загально визнаним є *структурно-семантичний* напрямок, який орієнтує дослідників на характер побудови синтаксичних одиниць та різні смислові відношення між ними. Використовуються і *формально-граматичний* та *логічний* підходи, елементи статистики і динаміки, диференціації мовного і мовленнєвого аспектів.

Синтаксис пов'язаний із *морфологією* (розгляд слів і форм слів, їхніх граматичних ознак); *лексикою* (від лексичного складу залежить семантична структура речення, значення лексеми проявляється в реченні), *фразеологією* (словосполучення і синтаксичні функції фразем), *фонетикою* (наголос, інтонавання речень), *логікою* (тісний зв'язок граматичних і логічних категорій: речення приблизно дорівнює судженню) та іншими науками.

2. СЛОВСПОЛУЧЕННЯ ЯК СИНТАКСИЧНА ОДИНИЦЯ

Протягом усього періоду розвитку синтаксису як науки існували різні погляди на словосполучення.

П. Фортунатов вважав словосполучення основною синтаксичною одиницею, яка може бути частиною речення чи цілим реченням.

О. Пешковський: «Словосполученням є два слова або ряд слів, об'єднаних у мові і думці» (сюди входять і однослівні речення типу *Вечір*).

Л. Булаховський: «Мінімальним словосполученням є таке, яке складається з двох членів речення, об'єднаних у свідомості і в мові. Це

граматично організоване об'єднання слів».

В. Виноградов: «Словосполучення складаються не менше ніж з двох повнозначних слів, воно організується за законами і правилами сполучення слів і форм, які властиві даній мові, і воно виражає єдине, хоч і складне, розчленоване поняття, цілі значення».

Подібні визначення у *Г. Удовиченка*, *М. Івченка*.

Н. Шведова, *С. Бевзенко*: «Словосполучення – це синтаксична одиниця, що утворюється поєднанням двох або більше повнозначних слів на основі підрядного граматичного зв'язку і тих відношень, які породжуються цим зв'язком».

В. Белошапкова: «Словосполучення – будь-яке поєднання слів, зокрема і сурядне, тільки не предикативне».

Однак більшість мовознавців словосполученням вважають об'єднання слів на основі підрядного зв'язку.

АЛЕ: якщо речення складається із слів та словосполучень, то чим є такі поєднання слів: *Минають дні, минають ночі, минає літо, шелестить пожовкле листя..?* (*Т. Шевченко*)

І. Білодід в «Академічній граматиці» писав, що «немає підстав для того, щоб до словосполучень відносити лише конструкції з якимось певним характером синтаксичного зв'язку, – наприклад, з підрядним зв'язком, і не враховувати словосполучень із сурядним, які в такому разі взагалі не знаходять собі місця в системі синтаксичної науки». «Так звані предикативні словосполучення слід так само відмежовувати від речення, як і будь-який інший їх різновид».

І. Вихованець: «Типові для словосполучення підрядний і сурядний зв'язок». Такої ж думки притримується і *К. Шульжук*.

Отже, **СЛОВСПОЛУЧЕННЯ** – це синтаксична конструкція, утворена з двох чи кількох повнозначних слів, послідовно пов'язаних між собою засобами синтаксичного зв'язку.

Словосполучення відрізняється *від слова* будовою, а також наявністю між компонентами внутрішньо-синтаксичних зв'язків, які структурі слова не властиві.

Не відміну *від речення*, словосполучення не є самостійною одиницею мовного спілкування, йому не властиві інтонація закінченості та інші ознаки речення. Словосполучення – номінативна одиниця, а речення – комунікативна.

Засоби поєднання компонентів словосполучення:

- форми слова (закінчення);
- службові слова (прийменники, частки, сполучники);
- інтонація;
- порядок слів.

ЗМІСТ
Курс лекцій

Тема 1. Словосполучення	3
Тема 2. Речення як основна синтаксична одиниця	12
Тема 3. Головні члени речення	19
Тема 4. Другорядні члени речення	29
Тема 5. Односкладні речення	40
Тема 6. Неповні речення	48
Тема 7. Просте ускладнене речення	53
Тема 8. Складносурядні речення	71
Тема 9. Складнопідрядні речення	76
Тема 10. Складні безсполучникові речення	80
Тема 11. Складне ускладнене речення	87
Тема 12. Засоби передачі чужого мовлення	93
Тема 13. Основи української пунктуації	99

Тематика практичних та лабораторних занять

Змістовий модуль I. Словосполучення	
1. Словосполучення як синтаксична одиниця	105
2. Типи словосполучень	105
Змістовий модуль II. Головні і другорядні члени речення	
4. Підмет, способи його вираження	112
5. Присудок, способи його вираження	112
6. Додаток. Означення. Прикладка	118
7. Обставина	119
Змістовий модуль III. Просте неускладнене речення	
8. Односкладні речення. Самостійна робота	121
9. Неповні речення	123
Контрольна робота	125
Змістовий модуль IV. Просте ускладнене речення	
1. Однорідні члени речення	126
2. Відокремлені члени речення	127
4. Звертання, вставні і вставлені конструкції	130
Змістовий модуль V. Складне неускладнене речення	
5. Складносурядні речення	134
6. Складнопідрядні речення	136
7. Складні безсполучникові речення	141
Контрольна робота	143
Змістовий модуль VI. Складне ускладнене речення	
8. Складне ускладнене речення як синтаксична одиниця	145
10. Засоби передачі чужого мовлення	151
11. Основи української пунктуації	155
Самостійна робота	156
Індивідуальне навчально-дослідне завдання	157
Програма іспиту	159
Рекомендована література	160

Синтаксис української мови

Видається в авторській редакції

Підписано до друку 20.09.2019 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Ум. друк. арк. 9,47
Тираж 100 прим. Замовлення № 2357

Видавничо-поліграфічний центр «Візаві»
20300, м. Умань, вул. Тищика, 18/19, вул. Садова, 2
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2521 від 08.06.2006.
тел. (04744) 4-64-88, 3-51-33, (067) 104-64-88
vizavi-print.jimdo.com
e-mail: vizavi008@gmail.com
vizavisadova@gmail.com